

ทุนสังคมกับความเปราะบางของครัวเรือนชนบท:
กรณีศึกษาชุมชนชาวพุทธในภาคใต้ของประเทศไทย
SOCIAL ASSET AND VULNERABILITY OF RURAL HOUSEHOLDS:
A CASE STUDY OF A BUDDHIST COMMUNITY IN SOUTHERN THAILAND

นันทิยา พนมจันทร์^{1*}, เบญจวรรณ บัวขวัญ², จตุพร ไกรถาวร¹, ปวีณา แก้วอุบล³,
ปานูมาศ พฤทธิคุณ¹, มาณี แก้วชนิด³, สรพงศ์ เบญจศรี¹, ปุริวิชญ์ พิทยาภินันท์¹
Nantiya Panomjan^{1*}, Benjawan Buakwan², Jathuporn Kraitavorn¹, Paveena Kaewubon³,
Panumas Pruekthikanee¹, Manee Keawchanid³, Sorapong Benchasri¹, Purawich Phitthayaphinant¹

¹คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ พัทลุง ประเทศไทย

¹Faculty of Agriculture, Thaksin University, Phatthalung, Thailand

²สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา ประเทศไทย

²Institute of Southern Thai Studies, Thaksin University, Songkhla, Thailand

³คณะวิทยาศาสตร์และนวัตกรรมดิจิทัล มหาวิทยาลัยทักษิณ พัทลุง ประเทศไทย

³Faculty of Science and Digital Innovation, Thaksin University, Phatthalung, Thailand

*Corresponding author E-mail: n_numkum@hotmail.com

Received 25 March 2026; Revised 21 May 2026; Accepted 27 May 2026

บทคัดย่อ

ความเป็นมาและวัตถุประสงค์: การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ครัวเรือนในชนบทจำนวนมากต้องเผชิญความเปราะบาง งานวิจัยที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่า ทุนสังคมปรากฏบทบาทในการช่วยลดความเปราะบางของครัวเรือน งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของทุนสังคมต่อความเปราะบางของครัวเรือน โดยใช้ชุมชนชาวพุทธในอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นกรณีศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย: การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 39 ราย ประกอบด้วยครัวเรือนเปราะบางและผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชน โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง ดำเนินการเก็บข้อมูลในปี พ.ศ. 2567 ผ่านการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และการสังเกตภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีสามเส้าและการสะท้อนกลับข้อมูลไปยังผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผลการวิจัย: เครือข่ายสินธุ์แพร่ทองเป็นตัวอย่างของทุนสังคมที่มีความเข้มแข็ง โดยประกอบด้วยทุนสังคม 3 มิติ ได้แก่ ทุนสังคมเชิงผูกพัน ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม และทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงกับสถาบัน ซึ่งมีความเชื่อมโยงและเกื้อหนุนกันในการเพิ่มการเข้าถึงทรัพยากร ความรู้ และโอกาสทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้สามารถลดความเปราะบางของครัวเรือนได้ อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงทุนสังคมยังมีความไม่เท่าเทียม โดยครัวเรือนบางกลุ่มมีข้อจำกัดด้านเวลา รายได้ สุขภาพ และความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งส่งผลทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายได้อย่างเต็มที่

ความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา: ทุนสังคมเชิงผูกพันสะท้อนหลักกัลยาณมิตร ซึ่งมีบทบาทในการเสริมสร้างความไว้วางใจและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักพรหมวิหารในส่วนของเมตตาและกรุณาที่เน้นการช่วยเหลือโดยไม่ตัดสินและการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลตามแนวทางสายกลาง ขณะเดียวกัน ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มและทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงกับสถาบัน มีความสอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุ ซึ่งเอื้อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างผู้คนที่มีความหลากหลาย และบทบาทที่หลากหลาย อันนำไปสู่การใช้ทรัพยากรร่วมกัน การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์และความร่วมมือเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือ ความรู้ ทรัพยากรของชุมชน และโอกาสทางเศรษฐกิจสามารถไหลเวียนและกระจายได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความหมาย อย่างไรก็ตาม ความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทุนสังคมสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาเชิงโครงสร้าง ซึ่งสอดคล้องกับหลักอริยสัจว่าด้วยเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งมีได้เกิดจากปัจจัยเพียงล่ำพัง หากเชื่อมโยงกับเงื่อนไขและบริบทการดำรงชีวิตของครัวเรือนในหลากหลายมิติ

สรุป: ทุนสังคมเป็นกลไกสำคัญในการลดความเปราะบางของครัวเรือนชนบท โดยเฉพาะเมื่อมีการออกแบบและการขับเคลื่อนให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและหลักพุทธศาสนา การประยุกต์มิติทางพุทธศาสนาในการอธิบายทุนสังคม ช่วยเปิดมุมมองสำหรับทำความเข้าใจทุนสังคมในฐานะกระบวนการเชิงปฏิสัมพันธ์ที่ก่อตัวขึ้นจากการปฏิบัติและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเอื้อต่อการเกื้อกูลและการเรียนรู้ร่วมกัน อันนำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการคลี่คลายความทุกข์อย่างยั่งยืน งานวิจัยนี้มีส่วนในการขยายและการต่อยอดองค์ความรู้ด้านทุนสังคมในบริบทชุมชนพุทธ และให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่มุ่งความยั่งยืน ความเป็นธรรม และไม่ทิ้งครัวเรือนเปราะบางไว้เบื้องหลัง

คำสำคัญ: การพัฒนาชนบท, ความยากจน, ความเหลื่อมล้ำ, ชุมชนชาวพุทธ, ทุนสังคม

Abstract

Background and Objective: Economic, social, and environmental changes have increased the vulnerability of many rural households. Previous studies have underscored the role of social capital in mitigating household vulnerability. This study, therefore, aims to examine the role of social capital in reducing household vulnerability, using a Buddhist community in Srinakarin District, Phatthalung Province, Southern Thailand, as a case study.

Methodology: This study employed a qualitative case study approach. Data were collected from 39 key informants, consisting of vulnerable households and relevant community stakeholders, using purposive selection. Data collection was conducted in 2024 through focus group discussions, in-depth interviews using a semi-structured interview guide, and field observations. The data were analyzed using content analysis, while triangulation and member checking were employed to ensure the credibility of the findings.

Main Results: The Sinpraethong Network exemplifies strong social capital across three dimensions: bonding, bridging, and linking social capital. These dimensions are interconnected and mutually reinforcing in enhancing access to resources, knowledge, and economic opportunities, thereby reducing household vulnerability. However, access to social capital remains uneven, as some

households face constraints related to time, income, health, and self-confidence, limiting their full participation in network activities.

Involvement to Buddhadhamma: Bonding social capital reflects the Buddhist principle of spiritual friendship (Kalyāṇamitta), which plays a key role in fostering trust and a sense of belonging within the community. It also aligns with the Brahmavihāra principles of loving-kindness (Mettā) and compassion (Karūṇā), emphasizing non-judgmental support and a balanced way of living in accordance with the Middle Way. Meanwhile, bridging and linking social capital align with the principle of Saṅgahavattu (Social Integration), which facilitates connections among individuals with diverse statuses, groups, and roles. This, in turn, promotes shared resource use, constructive communication, and collaborative action for the common good. As a result, knowledge, community resources, and economic opportunities can circulate more effectively and meaningfully. However, unequal access to social capital reflects underlying structural constraints, consistent with the principle of the Four Noble Truths concerning the causes of suffering (Samudaya), which arise not solely from individual conditions but are shaped by broader structural contexts of household livelihoods.

Conclusions: Social capital serves as a key mechanism for reducing rural household vulnerability, particularly when designed and mobilized in alignment with local community contexts and grounded in Buddhist principles. Integrating Buddhist perspectives into the conceptualization of social capital provides a lens for understanding it as a dynamic and interactive process shaped through practice and participation. This process fosters mutual support and collective learning, thereby enhancing the community's capacity to sustainably alleviate suffering. This study contributes to advancing knowledge on social capital in Buddhist community contexts and offers policy implications for grassroots economic development that emphasize sustainability, equity, and the inclusion of vulnerable households.

Keywords: Rural Development, Poverty, Inequality, Buddhist Community, Social Capital

บทนำ

จังหวัดพัทลุงเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่สะท้อนปัญหาความยากจนและความเปราะบางของครัวเรือนในภาคใต้ของประเทศไทยได้อย่างชัดเจน โดยในปี พ.ศ. 2567 จังหวัดพัทลุงมีสัดส่วนประชากรยากจนสูงเป็นอันดับที่ 7 ของประเทศ คิดเป็นร้อยละ 15.74 (Office of the National Economic and Social Development Council, 2025) สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของครัวเรือน ทั้งด้านทรัพยากร โอกาสทางเศรษฐกิจ และความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอก ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางบริบทของความเปราะบางดังกล่าว ชุมชนในพื้นที่ยังคงดำรงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมชาวพุทธที่เข้มแข็ง อันเอื้อต่อการก่อรูปของทุนสังคมในระดับชุมชน อำเภอศรีนครินทร์ ซึ่งเป็นหนึ่งในสิบเอ็ดอำเภอของจังหวัดพัทลุง จึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการศึกษาบทบาทของทุนสังคมในการลดความเปราะบางของครัวเรือน เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และมีวัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาและสังคม เช่น วัดถ้ำสุมะโน วัดบ้านนา และวัดชนประชาสรรค์ บทบาทของวัดมิได้จำกัดอยู่เพียงการประกอบศาสนกิจ หากยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางสังคมในการสร้าง

ปฏิสัมพันธ์ การถ่ายทอดคุณค่า และการเกื้อหนุนระหว่างสมาชิกในชุมชน ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการทำงานของทุนสังคมในระดับพื้นที่

ผลการสำรวจเบื้องต้นจากการลงพื้นที่ภาคสนามควบคู่กับการวิเคราะห์ข้อมูลทฤษฎีที่เกี่ยวข้องพบว่า อำเภอศรีนครินทร์มีลักษณะเป็นสังคมชนบทที่มีฐานทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างอุดมสมบูรณ์และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมอาชีพ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐและภาคที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม แม้จะมีพัฒนาการดังกล่าว ความเปราะบางของครัวเรือนยังคงดำรงอยู่ในฐานะข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่บั่นทอนศักยภาพในการพัฒนาที่ยั่งยืน และสะท้อนช่องว่างของกลไกที่มีอยู่ในการจัดการความเสี่ยงของครัวเรือน โดยเฉพาะโครงสร้างรายได้ที่พึ่งพาภาคการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งมีความผันผวนสูงและอ่อนไหวต่อปัจจัยภายนอก ขณะเดียวกันครัวเรือนยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรสำคัญ บริการของรัฐ และโอกาสทางเศรษฐกิจ ตลอดจนต้องเผชิญความเสี่ยงด้านสุขภาพ ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ลดทอนศักยภาพในการดำรงชีวิตและการปรับตัวสถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ความเปราะบางของครัวเรือนมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติรายได้เท่านั้น หากครอบคลุมถึงความไม่มั่นคง ในการดำรงชีวิต ข้อจำกัดในการกำหนดชีวิตตนเอง และความสามารถในการรับมือกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในระยะยาว ซึ่งในมิติทางพุทธศาสนาถือเป็นภาวะทุกข์ที่เกิดจากการทับซ้อนของเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

กรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ Department for International Development (1999) กำหนดให้ทุนสังคมเป็นหนึ่งในทุนการดำรงชีพที่สำคัญ โดยปรากฏในรูปของเครือข่ายความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ ความร่วมมือ และบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนทรัพยากร การเกื้อหนุน และการบริหารจัดการความเสี่ยงในระดับครัวเรือนและชุมชน (Cox, 1995); (Putnam et al., 1993) หลักฐานเชิงประจักษ์จากงานวิจัยในหลายบริบทชี้ให้เห็นอย่างสอดคล้องกันว่า ทุนสังคมมีบทบาทในการยกระดับคุณภาพชีวิต การเสริมสร้างความเป็นอยู่ที่ดี และการเพิ่มศักยภาพในการดำรงชีพของครัวเรือน (Jansukar et al., 2025); (Leadwivatchaiyaporn et al., 2024); (Pharcharuen et al., 2022) แม้งานวิจัยส่วนใหญ่จะยืนยันบทบาทเชิงบวกของทุนสังคมในฐานะทรัพยากรที่ช่วยลดความเปราะบาง (Solomon, 2023); (Yinus et al., 2020); (Zhang & Zhao, 2024) แต่การอธิบายทุนสังคมยังคงมุ่งเน้นมิติทางโครงสร้างและผลลัพธ์เป็นสำคัญ โดยให้ความสำคัญจำกัดต่อกลไกการทำงานของทุนสังคมในระดับครัวเรือน รวมถึงกระบวนการก่อรูป ความหมายเชิงคุณค่า และประสบการณ์การใช้ทุนสังคมในชีวิตจริงของผู้คน ทั้งนี้ยังขาดการศึกษาเชิงประจักษ์ที่อธิบายว่า คุณค่าทางพุทธศาสนามีบทบาทอย่างไรต่อการก่อรูปและการทำงานของทุนสังคมในการลดความเปราะบางของครัวเรือนในชุมชนชนบทไทยที่มีฐานคิดทางศาสนาเป็นส่วนสำคัญของวิถีชีวิต นอกจากนี้ งานวิจัยที่ผ่านมาในภาคใต้ของประเทศไทยยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะการศึกษาในระดับครัวเรือนที่มุ่งทำความเข้าใจกระบวนการเชิงปฏิสัมพันธ์ของทุนสังคมซึ่งฝังตัวอยู่ในความเชื่อ คุณค่าและการปฏิบัติของชุมชน ตลอดจนเงื่อนไขการเข้าถึงทุนสังคมภายใต้วัฒนธรรมชุมชนพุทธ ดังนั้น งานวิจัยนี้ จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยนำกรอบคิดทางพุทธศาสนามาอธิบายทุนสังคมในฐานะกลไกที่มีได้เพียงเชื่อมโยงทรัพยากรเท่านั้น หากยังมีบทบาทในการคลี่คลายความทุกข์ของครัวเรือนผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ความไว้วางใจ และการเกื้อหนุน อันเป็นการขยายมุมมองจากการอธิบายทุนสังคมในเชิงโครงสร้างไปสู่การทำความเข้าใจในเชิงคุณค่า ความหมาย และการปฏิบัติในชีวิตจริง ผลการวิจัยคาดว่าจะมีนัยสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงนโยบาย โดยสามารถใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบแนวทางพัฒนาชุมชนชนบทที่สอดคล้องกับบริบทชีวิตของครัวเรือน และการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของทุนสังคมต่อความเปราะบางของครัวเรือน โดยใช้ชุมชนชาวพุทธในอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ภาคใต้ของประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ข้อมูลปฐมภูมิของการวิจัยได้มาจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) ตัวแทนครัวเรือนเปราะบางจำนวน 36 ราย (1 ครัวเรือนต่อตัวแทน 1 ราย) ซึ่งคัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือผู้มีบทบาทหลักในการตัดสินใจภายในครัวเรือน ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลมีความหลากหลายในด้านลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรศาสตร์ ความแตกต่างดังกล่าวเอื้อต่อการสะท้อนความคิดเห็น มุมมอง และประสบการณ์ที่หลากหลาย ซึ่งนำไปสู่ความอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation) ครัวเรือนเปราะบางที่คัดเลือกมานั้นปรากฏอยู่ในฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนของระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า และระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับจังหวัด และ 2) ผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนจำนวน 3 ราย ประกอบด้วยผู้นำชุมชน คือ คุณอุทัย บุญดำ และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอ และสำนักงานพัฒนาชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงบริบทที่เอื้อต่อการวิเคราะห์บทบาทของทุนสังคมในพื้นที่ศึกษาอย่างรอบด้าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการในปี พ.ศ. 2567 โดยใช้เทคนิคเชิงคุณภาพหลายวิธี เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและครอบคลุมสำหรับการวิเคราะห์บทบาทของทุนสังคมต่อความเปราะบางของครัวเรือนอย่างเป็นระบบ โดยประกอบด้วย 3 วิธีหลัก ดังนี้

1. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น มุมมอง และประสบการณ์ร่วมกัน ซึ่งช่วยสะท้อนความเข้าใจเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับบทบาทของทุนสังคมในชุมชน ประเด็นนำการสนทนากลุ่มการเข้าถึงทุนสังคม การใช้ประโยชน์จากเครือข่ายทางสังคม รูปแบบความสัมพันธ์ในชุมชน กลไกการช่วยเหลือ และข้อจำกัดในการมีส่วนร่วม ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการสนทนา โดยหลีกเลี่ยงการชี้นำคำตอบเพื่อให้ข้อมูลที่สะท้อนความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลอย่างแท้จริง

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) ซึ่งพัฒนาจากการทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิดเกี่ยวกับทุนสังคมผ่านการตรวจสอบความเหมาะสมของเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ และมีการทดลองใช้เบื้องต้นก่อนนำไปใช้จริงเพื่อปรับปรุงความชัดเจนของคำถาม โครงสร้างคำถามครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทุนสังคม ประสบการณ์และบทบาทการมีส่วนร่วมในเครือข่ายทางสังคม การรับรู้ต่อบทบาทของทุนสังคมในการดำรงชีพและการจัดการความเสี่ยงของครัวเรือน ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลสามารถอธิบายและขยายประเด็นเพิ่มเติมได้อย่างอิสระตามประสบการณ์จริง โดยคณะผู้วิจัยได้ปรับลำดับและรูปแบบคำถามให้เหมาะสมกับบริบทของผู้ให้ข้อมูลแต่ละราย

3. การสังเกตภาคสนาม (Field Observation) ดำเนินการทั้งในรูปแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความร่วมมือ การเกื้อกูล และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน ควบคู่กับการจดบันทึกภาคสนาม เพื่อสนับสนุนการตีความและตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลระหว่างแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการตามลำดับขั้นตอน คือ 1) ประสานงานในพื้นที่และคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักตามเกณฑ์ที่กำหนด 2) ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและสิทธิของผู้ให้ข้อมูล โดยการเข้าร่วมวิจัยเป็นไปโดยสมัครใจ ผู้ให้ข้อมูลสามารถตัดสินใจเข้าร่วมหรือถอนตัวได้โดยเสรี และข้อมูลจะนำเสนอในภาพรวมโดยไม่ระบุตัวตน เพื่อคุ้มครองสิทธิและความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล 3) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตภาคสนาม และ 4) ภายหลังการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละครั้ง คณะผู้วิจัยได้ประชุมร่วมกันเพื่อทบทวนกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล สรุปประเด็นสำคัญภาคสนาม รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่พบ เพื่อนำไปปรับปรุงการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งถัดไปให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่มากยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยเริ่มจากการถอดความข้อมูลและการจัดระเบียบข้อมูลอย่างเป็นระบบ จากนั้นจึงดำเนินการจัดหมวดหมู่ ตีความ และเชื่อมโยงข้อมูลตามความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลภายใต้กรอบแนวคิดทุนสังคม ผลการวิเคราะห์จำแนกทุนสังคมออกเป็น 3 มิติ ได้แก่ ทุนสังคมเชิงผูกพัน ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม และทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงกับสถาบัน ซึ่งแต่ละมิติมีบทบาทแตกต่างกันในการเอื้อต่อการเข้าถึงทรัพยากร ความรู้ และโอกาสทางเศรษฐกิจของครัวเรือน การตีความและการนำเสนอผลการวิเคราะห์ดำเนินการในลักษณะเชิงพรรณนา โดยเชื่อมโยงข้อค้นพบเข้ากับกรอบแนวคิดและบริบทของพื้นที่ศึกษา ขณะเดียวกัน ข้อมูลยังได้รับการตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ทั้งในด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัย และแหล่งข้อมูล ซึ่งครอบคลุมมิติด้านบุคคล สถานที่ และเวลา นอกจากนี้ ยังใช้วิธีการสะท้อนกลับข้อมูล (Member Checking) โดยนำประเด็นสำคัญกลับไปตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อยืนยันความถูกต้องและความสอดคล้องของการตีความข้อมูล อนึ่ง งานวิจัยนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยทักษิณ เลขที่ COA No.TSU 2024_033 REC No.0056

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

งานวิจัยนี้เสนอกรอบแนวคิดทุนสังคมเชิงพุทธ เพื่ออธิบายกลไกการลดความเปราะบางของครัวเรือน โดยชี้ให้เห็นว่า ทุนสังคมมิได้เป็นเพียงโครงสร้างของเครือข่ายความสัมพันธ์ หากเป็นระบบเชิงจริยธรรมและกระบวนการเรียนรู้ที่กำกับการปฏิสัมพันธ์และการใช้ทรัพยากรในระดับชุมชน กรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวจำแนกออกเป็น 2 ส่วนที่เชื่อมโยงกัน ดังนี้

1. มิติของทุนสังคมเชิงพุทธ

1.1 ทุนสังคมเชิงผูกพันและการเกื้อกูลบนฐานกัลยาณมิตร (Bonding Social Capital)

ครัวเรือนบางส่วนในพื้นที่ศึกษาเข้าร่วมเครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชน ซึ่งทำหน้าที่เป็นทุนสังคมที่ช่วยลดความเสี่ยงในการดำรงชีพ ผ่านการแบ่งเบาภาระและการจัดการปัญหาร่วมกันอย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะการรวมกลุ่มจัดซื้อปัจจัยการผลิตและการรวบรวมผลผลิตเพื่อจำหน่าย ซึ่งช่วยลดต้นทุนต่อหน่วยจากการประหยัดต่อขนาดและเพิ่มอำนาจการต่อรองด้านราคา ส่งผลให้ครัวเรือนสามารถเข้าถึงตลาดในเงื่อนไขที่เป็นธรรมมากขึ้น สอดคล้องกับ Yinus et al. (2020) ที่พบว่า ทุนสังคมมีส่วนสำคัญในการเพิ่มอำนาจการต่อรองของเกษตรกรภายหลังการเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมในเครือข่ายยังเอื้อให้ครัวเรือนเข้าถึงการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคีภายนอก ทั้งด้านความรู้ การพัฒนาทักษะ เทคโนโลยี และเงินทุน ซึ่งช่วยยกระดับศักยภาพในการดำรงชีพควบคู่กับการบรรเทาความเปราะบาง ขณะเดียวกัน

เครือข่ายยังส่งเสริมการแบ่งปันทรัพยากร แรงงาน และการจัดการต้นทุนร่วมกัน เช่น ค่าขนส่ง ค่าจัดการผลผลิต ค่าใช้จ่ายด้านการสื่อสาร ซึ่งก่อให้เกิดประสิทธิภาพมากกว่าการดำเนินการแบบรายบุคคล

Woolcock (1998) ชี้ว่า ชุมชนที่มีทุนสังคมสูงมีแนวโน้มบรรลุผลลัพธ์ด้านการพัฒนาที่ดีกว่าในหลายมิติ ทั้งความปลอดภัย คุณภาพสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ คุณภาพการศึกษา ประสิทธิภาพของระบบการปกครอง และความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกในชุมชน เนื่องจากทุนสังคมทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจและการเสริมสร้างศักยภาพของแรงงานให้สามารถเข้าถึงและรักษางานที่มีคุณภาพได้อย่างต่อเนื่อง โดยหลักฐานเชิงประจักษ์จากบริบทต่างประเทศชี้ให้เห็นอย่างสอดคล้องกันว่า การมีส่วนร่วมในเครือข่ายทางสังคมช่วยลดความยากจนและเสริมสร้างความยืดหยุ่นของครัวเรือน โดยการรวมกลุ่มเอื้อให้เข้าถึงทรัพยากรทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น สินเชื่อ ความรู้ ตลาด ควบคู่กับการลดการเอารัดเอาเปรียบและการเพิ่มอำนาจการต่อรอง (Olaleye et al., 2021); (Solomon, 2023); (Yinus et al., 2020) นอกจากนี้ ทุนสังคมยังมีบทบาทต่อการเพิ่มศักยภาพในการรับมือกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอน รวมถึงการยกระดับผลผลิตทางการเกษตรและคุณภาพชีวิตของครัวเรือน (Tagalo, 2020)

เครือข่ายสินธุ์แพรทองในตำบลลำสินธุ์ โดยมีคุณอุทัย บุญดำ ปราชญ์เกษตรของแผ่นดินทำหน้าที่เป็นประธาน เครือข่ายดังกล่าวเป็นกรณีเชิงประจักษ์ที่สะท้อนการก่อรูปของทุนสังคมอย่างเป็นพลวัต โดยเครือข่ายก่อตั้งและดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ความต่อเนื่องดังกล่าวเอื้อให้เกิดการส่งสมความไว้วางใจ ความสัมพันธ์ระยะยาว และค่านิยมร่วมของสมาชิก จนนำไปสู่การก่อรูปของทุนสังคมเชิงผูกพัน สมาชิกของเครือข่ายมีภูมิหลังร่วมกันทั้งด้านพื้นที่ วิถีชีวิต และอาชีพ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ตั้งอยู่บนฐานกัลยาณมิตร คือ ความจริงใจ ความปรารถนาดี และการเกื้อกูล ซึ่งหล่อหลอมให้เกิดความร่วมมือและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในเครือข่ายอย่างค่อยเป็นค่อยไป ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวปรากฏผ่านปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการและบรรยากาศของความเป็นกันเอง สะท้อนคุณภาพของความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของเครือข่าย ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่า ทุนสังคมเชิงผูกพันมิได้เกิดขึ้นโดยฉับพลัน หากเป็นผลจากกระบวนการส่งสมความสัมพันธ์ที่มีคุณภาพในระยะยาว ซึ่งทำหน้าที่เป็นฐานสำคัญของความร่วมมือภายในชุมชน สอดคล้องกับ Lee (2019) ที่ระบุว่า ทุนสังคมเชิงผูกพันมีบทบาทต่อความสามารถในการฟื้นตัวของชุมชนเมื่อเผชิญภัยพิบัติทางธรรมชาติ

ในกรณีเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ทุนสังคมเชิงผูกพันถูกแปรเปลี่ยนเป็นกลไกทางเศรษฐกิจผ่านการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลาย โดยเฉพาะการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนควบคู่กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่น กลยุทธ์ดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานวิถีชีวิตและทรัพยากรของชุมชน โดยเครือข่ายทำหน้าที่เป็นกลไกกลางในการผสานองค์ความรู้สมัยใหม่เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นและแรงงานของสมาชิก เพื่อนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าทรัพยากรและการกระจายรายได้ภายในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของเครือข่ายยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางของการปฏิสัมพันธ์และการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาปัญญาและการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากอย่างต่อเนื่อง บทบาทดังกล่าวปรากฏชัดผ่านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เช่น ผลิตภัณฑ์ผักเหียงใบใหญ่อบกรอบ ซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรและลดการพึ่งพาการจำหน่ายผลผลิตในรูปแบบเงินสด โดยเฉพาะกลุ่มครัวเรือนเปราะบางสามารถขยายโอกาสทางรายได้ได้มากขึ้น ในมิติของพุทธเศรษฐศาสตร์ การสร้างมูลค่าเพิ่มมิได้มุ่งสู่การแสวงหากำไรสูงสุด หากตั้งอยู่บนหลักความพอประมาณ รวมทั้งการคำนึงถึงคุณภาพชีวิตและความยั่งยืนของชุมชน ดังสะท้อนในถ้อยคำของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...รายได้ไม่ต้องพูดถึง ถ้าทำด้วยใจทุกอย่างคือกำไรหมด...” (R1, 2024)

ขณะเดียวกัน เครือข่ายยังทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ตลอดห่วงโซ่คุณค่า ตั้งแต่การผลิต การแปรรูป ไปจนถึงการตลาด ก่อให้เกิดระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของครัวเรือน ในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจเชิงเศรษฐกิจ และการเข้าถึงโอกาสใหม่ ๆ ส่งผลให้ทุนสังคมเชิงผูกพัน ไม่เพียงทำหน้าที่ด้านความสัมพันธ์เท่านั้น หากยังปรับเปลี่ยนเป็นกลไกเชิงโครงสร้างที่ช่วยยกระดับทุนมนุษย์ และทุนการเงิน ตลอดจนลดข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรของครัวเรือนอย่างเป็นระบบ

1.2 ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มและการสร้างมูลค่าเพิ่มเชิงเกื้อกูล (Bridging Social Capital)

เครือข่ายสินธุ์แพรทองสะท้อนบทบาทของทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม โดยขยาย ความสัมพันธ์จากระดับกลุ่มย่อยไปสู่เครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ผ่านการเชื่อมโยงกลุ่ม ที่มีความหลากหลาย ทั้งภาคการเกษตร การแปรรูป การท่องเที่ยว และวิสาหกิจชุมชน แม้แต่ละกลุ่ม จะมีความแตกต่างด้านบทบาท ความรู้ และทรัพยากร ทว่าการเชื่อมโยงบ่งกล่าวก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ เชิงเกื้อกูลบนฐานของการยอมรับความแตกต่าง ซึ่งเอื้อต่อการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้มีภูมิหลัง หลากหลาย กระบวนการนี้นำไปสู่การผสานองค์ความรู้ข้ามสาขาและการต่อยอดเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รูปแบบใหม่ เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผักเหียงใบใหญ่อบกรอบ ซึ่งเกิดจากการบูรณาการความรู้ด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด ข้อค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การสร้างมูลค่าเพิ่มเป็นผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ เชิงระบบระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายฝ่าย ในบริบทนี้ เครือข่ายทำหน้าที่เป็นกลไกกลางในการประสาน และการจัดวางทรัพยากรที่หลากหลายให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน ส่งผลให้ครัวเรือนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี และตลาดที่ไม่อาจเข้าถึงได้ด้วยตนเองจากข้อจำกัดด้านทุนมนุษย์และทุนการเงิน ดังนั้น ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจึงทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเปิดพื้นที่ทางเลือกใหม่ ทางเศรษฐกิจ ควบคู่กับการเสริมสร้างความยืดหยุ่นของครัวเรือนให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ได้อย่างสมดุล

1.3 ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงกับสถาบันและการเข้าถึงทรัพยากรอย่างมีจริยธรรม (Linking Social Capital)

ในมิติของทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงกับสถาบัน เครือข่ายสินธุ์แพรทองทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญ ในการประสานความร่วมมือระหว่างครัวเรือนกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ได้แก่ สำนักงาน เกษตรจังหวัดพัทลุง ศูนย์ส่งเสริมเทคโนโลยีการเกษตรด้านอารักขาพืช จังหวัดสงขลา ธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) การเชื่อมโยงบ่งกล่าวขยายขอบเขต ของเครือข่ายกัลยาณมิตรจากระดับชุมชนไปสู่ระดับสถาบัน ทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ เทคโนโลยี ทรัพยากร และกลไกการสนับสนุนที่เกินกว่าศักยภาพของตน ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายและสถาบัน ภายนอกมิได้ตั้งอยู่บนฐานของอำนาจหรือผลประโยชน์ฝ่ายเดียว หากขับเคลื่อนด้วยความไว้วางใจ ความรับผิดชอบ และเป้าหมายร่วมในการยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือน ส่งผลให้การประสานความร่วมมือ มีลักษณะยั่งยืนและเกิดประโยชน์ร่วมกันในระยะยาว ลักษณะดังกล่าวสะท้อนกัลยาณมิตรในระดับสถาบัน ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงทรัพยากรภายนอกเข้าสู่ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยง กับสถาบันจึงทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงโครงสร้างที่ช่วยขยายโอกาสของครัวเรือน โดยเพิ่มการเข้าถึงทรัพยากร ควบคู่กับการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างมีส่วนร่วม สมดุล และยั่งยืน

2. กลไกเชิงปฏิสัมพันธ์และเงื่อนไขของทุนสังคมเชิงพุทธในการลดความเปราะบางของครัวเรือน

2.1 ภาวะผู้นำกับการก่อรูปและการขยายทุนสังคม

ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การสะสมและการพัฒนาทุนสังคมในชุมชน คือ ภาวะผู้นำของเครือข่ายที่ได้รับความเชื่อถือและการยอมรับทั้งในระดับชุมชนและระดับสถาบัน โดยผู้นำทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนและหน่วยงานภายนอก ภาวะผู้นำในลักษณะนี้มีได้ตั้งอยู่บนอำนาจตามตำแหน่ง หากตั้งอยู่บนความน่าเชื่อถือ คุณธรรม และปัญญาเชิงปฏิบัติ ซึ่งเป็นฐานของความไว้วางใจและความร่วมมือในระยะยาว กลไกดังกล่าวเอื้อให้เกิดการสะสมทุนสังคมในลักษณะทวีคูณ กล่าวคือ ความไว้วางใจนำไปสู่ความร่วมมือ ความร่วมมือนำไปสู่การเข้าถึงทรัพยากร และการเข้าถึงทรัพยากรช่วยเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้สามารถขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างต่อเนื่อง รวมถึงเพิ่มอำนาจการต่อรองในการเข้าถึงงบประมาณ การฝึกอบรม และโครงการพัฒนาจากภายนอก กรณีเครือข่ายสินธุ์แพทองจึงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชี้ให้เห็นว่า ทุนสังคมมิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากเป็นผลจากกระบวนการสั่งสมความสัมพันธ์ที่มีคุณภาพ โดยมีผู้นำเป็นกลไกเชื่อมโยงคน ชุมชน และสถาบันเข้าด้วยกันอย่างสมดุล ส่งผลให้ทุนสังคมทั้ง 3 มิติ ได้แก่ ทุนสังคมเชิงผูกพัน ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม และทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงกับสถาบัน ทำงานร่วมกันในลักษณะเสริมพลัง ผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าว คือ การลดความเปราะบางของครัวเรือนผ่านการเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร การกระจายความเสี่ยง และการยกระดับศักยภาพในการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกัน ข้อค้นพบยังชี้ให้เห็นว่า รากฐานของทุนสังคมมิได้อยู่ที่โครงสร้างเพียงอย่างเดียว หากอยู่ที่คุณค่าทางจริยธรรมที่กำกับความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนด้วย ดังสะท้อนในถ้อยคำว่า

“...ชีวิตคนเรานั้นไม่ได้ยาวเท่ากัน งานศพที่ยิ่งใหญ่เทียบไม่ได้กับการใช้ชีวิตอยู่ให้คนจดจำคุณความดี...” (R2, 2024)

งานวิจัยก่อนหน้านี้ได้ชี้ให้เห็นอย่างสอดคล้องกันถึงบทบาทของภาวะผู้นำและทุนสังคมต่อการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะในฐานะกลไกที่เสริมสร้างความไว้วางใจ การมีส่วนร่วม และความสามารถในการดำเนินกิจกรรมส่วนรวม (Kaewthip et al., 2020); (Phatchaney & Chamaratana, 2018) นอกจากนี้ งานวิจัยหลายชิ้นยังเน้นย้ำว่า การผานบทบาทของผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก และการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน (Phrapalad Prapoj Supabhatto et al., 2020); (Santayot et al., 2023); (Su et al., 2021) อย่างไรก็ตาม หลักฐานเชิงประจักษ์ในบางบริบทได้สะท้อนข้อจำกัดของแนวทางดังกล่าว โดย Waarts et al. (2021) พบว่า แม้จะมีการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรภายนอกผ่านมาตรการต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรม การอุดหนุนปัจจัยการผลิต การส่งเสริมการรวมกลุ่ม แต่ยังไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงด้านรายได้ได้อย่างยั่งยืนให้ครัวเรือนเกษตรกร ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรยังคงดำรงอยู่ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่า แม้ทุนสังคมและภาวะผู้นำจะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา แต่ประสิทธิภาพของกลไกดังกล่าวขึ้นอยู่กับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและศักยภาพของครัวเรือนในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ดังนั้น การเสริมสร้างทุนสังคมเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ หากปราศจากการออกแบบกลไกสนับสนุนที่ช่วยลดข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและกระจายโอกาสอย่างทั่วถึง

2.2 การเรียนรู้ทางสังคมและการเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัว

การเข้าร่วมกลุ่มและเครือข่ายทางสังคมช่วยลดความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในการตัดสินใจด้านการผลิตของครัวเรือน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายใต้ชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาปัญญา โดยเฉพาะในกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรที่มีความเสี่ยงสูง จากกรณีการปลูกผักเหียงใบใหญ่พบว่า ครัวเรือนเรียนรู้ผ่านการสังเกตและการแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรที่มีประสบการณ์โดยตรง ส่งผลให้สามารถทำความเข้าใจวิธีการผลิตและการจัดการผลผลิต รวมถึงประเมินความเสี่ยงของการปลูกผักเหียงใบใหญ่ในฐานะพืชร่วมหรือพืชแซมได้อย่างรอบคอบ ข้อค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าทุนสังคมทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ซึ่งยากต่อการเข้าถึงผ่านแหล่งข้อมูลทางการเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในเครือข่ายยังช่วยเพิ่มความสมบูรณ์ของข้อมูล และเอื้อต่อการตรวจสอบความน่าเชื่อถือผ่านประสบการณ์ที่หลากหลายของสมาชิก ในมิติทางพุทธศาสนา กระบวนการดังกล่าวสะท้อนการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบ และการไม่ยึดติดกับความเห็นเพียงด้านเดียว ส่งผลให้ครัวเรือนมีความมั่นใจในการตัดสินใจเชิงเหตุผล และสามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสมตามแนวทางสายกลาง สอดคล้องกับ Slijper et al. (2022) ที่ชี้ว่าการเรียนรู้ทางสังคมผ่านเครือข่ายไม่เพียงแต่เป็นทางการสำคัญต่อการเพิ่มความสามารถในการปรับตัวของเกษตรกร

2.3 เงื่อนไขและข้อจำกัดในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทุนสังคม

ครัวเรือนบางส่วนประสบข้อจำกัดในการเข้าถึงและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่าย อันสะท้อนให้เห็นว่า การกระจายประโยชน์จากทุนสังคมมีความไม่เสมอภาคระหว่างกลุ่มครัวเรือน โดยเฉพาะในกลุ่มครัวเรือนที่เผชิญข้อจำกัดทั้งในระดับปัจเจกและเชิงโครงสร้าง ซึ่งอาจนำไปสู่การถูกกีดกันออกจากกระบวนการพัฒนาโดยไม่ตั้งใจ ในระดับปัจเจก ครัวเรือนเผชิญข้อจำกัดด้านเวลา แรงงาน และสมรรถภาพทางกาย เนื่องจากต้องทุ่มเททรัพยากรไปกับการดำรงชีพในแต่ละวัน ส่งผลให้การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มก่อให้เกิดต้นทุนค่าเสียโอกาสโดยตรง ประกอบกับลักษณะการผลิตทางการเกษตรที่ใช้แรงงานเข้มข้นทำให้เกิดความเหนื่อยล้าและลดแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมเพิ่มเติม นอกจากนี้ การเข้าร่วมกิจกรรมยังมีต้นทุนทางการเงินและข้อจำกัดเชิงพื้นที่ เช่น ค่าเดินทาง ระยะทางจากที่อยู่อาศัยไปยังสถานที่จัดกิจกรรม ขณะที่กิจกรรมบางประเภท โดยเฉพาะกิจกรรมเชิงธุรกิจต้องอาศัยเงินทุนเริ่มต้นและการยอมรับความเสี่ยงภายใต้ความไม่แน่นอนของรายได้ ครัวเรือนจึงมีแนวโน้มเลือกกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนในระยะสั้น และมีความแน่นอนมากกว่า ข้อค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การเข้าถึงทุนสังคมมิได้เป็นกระบวนการที่ไร้ต้นทุน หากต้องอาศัยการลงทุนทั้งด้านเวลา ทรัพยากร และพลังงานของครัวเรือน ส่งผลให้ครัวเรือนที่มีข้อจำกัดมีแนวโน้มถูกกีดกันออกจากการใช้ประโยชน์ของทุนสังคม แม้เครือข่ายจะเปิดกว้างก็ตาม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทุนสังคมในทางปฏิบัติเป็นทรัพยากรที่ต้องอาศัยการลงทุนเพื่อเข้าถึง ซึ่งนำไปสู่ความแตกต่างในการได้รับประโยชน์ระหว่างกลุ่มครัวเรือน

ข้อจำกัดด้านจิตวิทยาเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดการเข้าถึงและการมีส่วนร่วมในทุนสังคมของครัวเรือน โดยครัวเรือนบางส่วนเผชิญความกังวลต่อศักยภาพของตน ความไม่มั่นใจในการแสดงทักษะ ความรู้สึกว่า ตนไม่มีบทบาทสำคัญในกลุ่ม ปัจจัยเหล่านี้ลดความตั้งใจและความเต็มใจในการเข้าร่วมกิจกรรม แม้ว่ากิจกรรมดังกล่าวจะก่อให้เกิดประโยชน์ในระยะยาวก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างยังคงส่งผลต่อการรับรู้ของครัวเรือน โดยเฉพาะเมื่อผลลัพธ์ของการมีส่วนร่วมไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในระยะสั้น ครัวเรือนจึงมีแนวโน้มจัดสรรทรัพยากรไปสู่กิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนทันทีมากกว่า ส่งผลให้การลงทุนในความสัมพันธ์ทางสังคมถูกลดทอน และนำไปสู่รูปแบบการดำรงชีวิตที่มีลักษณะเป็นปัจเจกและการแยกตัว

ทางสังคม ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่า ทุนสังคมมิได้ขึ้นอยู่กับเครื่องมือของเครือข่ายทางสังคมเพียงอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับความรู้และความเชื่อมั่นของปัจเจกในการเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทุนสังคมเป็นทรัพยากรที่ต้องกระตุ้นให้เกิดการนำไปใช้ มิใช่ทรัพยากรที่เข้าถึงได้โดยตรง ดังนั้น แม้เครือข่ายทางสังคมจะดำรงอยู่ แต่หากครัวเรือนขาดความมั่นใจหรือไม่รับรู้ถึงคุณค่า ทุนสังคมจะไม่สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกในการลดความเปราะบางได้อย่างเต็มศักยภาพ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ Narongchai & Chumnannmak (2019) ที่พบว่า แม้ครัวเรือนยังคงมีความสัมพันธ์กับเครือข่าย แต่ปฏิสัมพันธ์ในระดับชุมชนกลับมีจำกัด ส่งผลให้ครัวเรือนขาดอำนาจการต่อรองและไม่สามารถเข้าถึงกลไกการสนับสนุนจากภายนอกได้

ข้อจำกัดที่ได้นำเสนอข้างต้นสะท้อนเหตุแห่งทุกซ์ โดยชี้ให้เห็นว่า ความเปราะบางของครัวเรือนมิได้เกิดจากความบกพร่องของปัจเจก หากเป็นผลลัพธ์ของเงื่อนไขการดำรงชีวิตและข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่เสริมแรงซึ่งกันและกัน ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว ครัวเรือนจึงมีข้อจำกัดในการลงทุนและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มและโครงการพัฒนา แม้ความร่วมมือและการเกื้อกูลจะดำรงอยู่ในชุมชน แต่กลไกดังกล่าวไม่สามารถลดความเปราะบางได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากผลประโยชน์จากเครือข่ายมีแนวโน้มกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มครัวเรือนที่มีศักยภาพและสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างต่อเนื่อง ขณะที่ครัวเรือนที่มีข้อจำกัดยังคงมีบทบาทจำกัดในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทุนสังคม ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของทุนสังคมในระดับชุมชนมิได้หมายถึงความสามารถในการลดความเปราะบางระดับครัวเรือนจะเกิดขึ้นอย่างทั่วถึง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทุนสังคมทำหน้าที่เป็นทั้งกลไกการเกื้อกูลและกลไกการคัดกรองในเวลาเดียวกัน ซึ่งนำไปสู่การกระจุกตัวของโอกาสและการคงอยู่ของความเปราะบางในบางกลุ่ม

จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า ทุนสังคมทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงระบบในการลดความเปราะบางของครัวเรือน ผ่านการลดต้นทุนและการเพิ่มอำนาจการต่อรอง การเชื่อมโยงสู่ทรัพยากรและโอกาสภายนอกการกระจายความเสี่ยง ตลอดจนการเสริมสร้างการเรียนรู้และความสามารถในการปรับตัว อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของกลไกดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียม หากขึ้นอยู่กับความสามารถของครัวเรือนในการเข้าถึงและการมีส่วนร่วมในเครือข่ายทางสังคม ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยร่วมสมัยที่ชี้ให้เห็นบทบาทของทุนสังคมในการเสริมสร้างความยืดหยุ่นและการลดความเปราะบางของครัวเรือนชนบท (Bhandari & Alonge, 2020); (Panday et al., 2021); (Zhang & Zhao, 2024) ขณะเดียวกันยังขยายข้อถกเถียงเดิม โดยชี้ให้เห็นว่า ทุนสังคมมิได้เป็นทรัพยากรที่เป็นกลาง หากมีลักษณะเป็นกลไกที่ให้ผลลัพธ์แตกต่างกันตามเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและศักยภาพของครัวเรือน

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยนี้มีส่วนสนับสนุนการพัฒน่องค์ความรู้เกี่ยวกับทุนสังคมและความเปราะบางของครัวเรือน ผ่านการบูรณาการมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และพุทธศาสนา โดยมีได้มองทุนสังคมเป็นเพียงทรัพยากรเชิงโครงสร้างเท่านั้น หากยังเสนอให้เข้าใจทุนสังคมในฐานะกระบวนการเชิงปฏิสัมพันธ์ที่ฝังตัวอยู่ในคุณค่า ความสัมพันธ์ และการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ดังนี้

1. ประโยชน์ทางทฤษฎี

งานวิจัยนี้มีส่วนในการขยายกรอบแนวคิดทุนสังคม โดยเสนอแนวคิดทุนสังคมเชิงพุทธในฐานะกระบวนการเชิงปฏิสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงมิติของโครงสร้างความสัมพันธ์เข้ากับมิติทางคุณค่าที่ฝังตัวอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน กล่าวคือ ทุนสังคมมิได้ทำหน้าที่เพียงในฐานะเครือข่ายหรือทรัพยากรทางสังคม หากยังเป็นกลไกเชิงคุณค่าที่กำกับรูปแบบของความสัมพันธ์ การเกื้อกูล และการเรียนรู้ร่วมกันผ่านหลักคิดทางพุทธศาสนา ได้แก่ กัลยาณมิตร สังคหัตถุ พรหมวิหาร (เมตตาและกรุณา) ปัญญา และทางสายกลาง

ซึ่งมีบทบาทในการหล่อหลอมความไว้วางใจ ความร่วมมือ และการตัดสินใจภายในชุมชน ขณะเดียวกัน งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าทุนสังคมทำงานผ่านการประสานกันของทุนสังคม 3 มิติ ได้แก่ ทุนสังคมเชิงผูกพัน ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มและทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงกับสถาบัน ซึ่งทำหน้าที่เกื้อหนุนกัน ในลักษณะเชิงระบบ โดยทุนสังคมเชิงผูกพันช่วยสร้างความมั่นคงพื้นฐานและการพึ่งพากันภายในชุมชน ขณะที่ทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มช่วยขยายโอกาสทางเศรษฐกิจและส่งเสริมการสร้างนวัตกรรม และทุนสังคมเชิงเชื่อมโยงกับสถาบันช่วยเพิ่มศักยภาพในการเข้าถึงทรัพยากร ความรู้ และกลไกสนับสนุนจากภายนอก การทำงานร่วมกันของทุนสังคมทั้ง 3 มิติจึงมีส่วนสำคัญต่อการลดความเปราะบางของครัวเรือน ผ่านการกระจายความเสี่ยง การเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจ การเสริมสร้างการเรียนรู้ และการยกระดับความสามารถในการปรับตัว (Figure 1) นอกจากนี้ งานวิจัยยังต่อยอดการศึกษาทุนสังคมโดยชี้ให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทุนสังคม โดยครัวเรือนที่มีทรัพยากร เวลา และศักยภาพในการมีส่วนร่วมสูง มีแนวโน้มได้รับผลประโยชน์จากเครือข่ายมากกว่าครัวเรือนที่เผชิญข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิทยาข้อค้นพบนี้จึงท้าทายกรอบแนวคิดที่มองทุนสังคมในเชิงบวกเพียงด้านเดียว และเสนอให้เข้าใจทุนสังคมในฐานะกลไกที่สามารถทำหน้าที่ทั้งการเสริมสร้างศักยภาพและการต่อยอดความเหลื่อมล้ำในเวลาเดียวกัน

2. คุณค่าเชิงประจักษ์

งานวิจัยนี้มีส่วนเติมเต็มช่องว่างขององค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของทุนสังคมในบริบทชุมชนชาวพุทธชนบทภาคใต้ของประเทศไทย ผ่านกรณีศึกษาเครือข่ายสินธุ์แพทองในอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ซึ่งสะท้อนให้เห็นการทำงานของทุนสังคมในชีวิตจริงของครัวเรือนเปราะบาง ทั้งในมิติของการลดต้นทุน การเพิ่มอำนาจการต่อรอง การเข้าถึงทรัพยากรภายนอก การแบ่งปันแรงงาน การกระจายความเสี่ยง และการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจผ่านการเรียนรู้ร่วมกันและการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรในชุมชน ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า คุณค่าทางพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อการก่อรูปและการดำรงอยู่ของทุนสังคมในระดับชุมชน โดยหลักกัลยาณมิตร พรหมวิหาร(เมตตาและกรุณา) และการเกื้อกูลมิได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงนามธรรม หากปรากฏในรูปของการปฏิบัติจริงผ่านความร่วมมือ การแบ่งปัน ทรัพยากร การช่วยเหลือกัน และการเรียนรู้ร่วมกันภายในเครือข่าย นอกจากนี้ งานวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า แม้ชุมชนจะมีทุนสังคมที่เข้มแข็ง แต่ประโยชน์จากทุนสังคมมิได้กระจายอย่างเท่าเทียม โดยครัวเรือนบางส่วนยังเผชิญข้อจำกัดในการเข้าถึงและการมีส่วนร่วม อันเนื่องมาจากเงื่อนไขด้านเวลา รายได้ สุขภาพ พื้นที่ และความเชื่อมั่นในตนเอง ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของทุนสังคมในระดับชุมชนมิได้หมายถึงความครอบคลุมของการลดความเปราะบางในระดับครัวเรือนเสมอไป หากยังมีข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและความเหลื่อมล้ำที่ดำรงอยู่ภายในกระบวนการพัฒนา

3. องค์ความรู้เชิงระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นศักยภาพของการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษาในการอธิบายกลไกการทำงานของทุนสังคมในระดับครัวเรือนและชุมชน ผ่านการบูรณาการการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตภาคสนาม ซึ่งช่วยให้สามารถเข้าถึงประสบการณ์ชีวิต ความหมายเชิงคุณค่า และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ฝังตัวอยู่ในบริบทชุมชนได้อย่างลุ่มลึก แนวทางดังกล่าวเอื้อต่อการอธิบายทุนสังคมในฐานะกระบวนการเชิงปฏิสัมพันธ์ที่มีพลวัต มากกว่าการมองทุนสังคมในฐานะตัวแปรเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังช่วยให้เห็นกลไกภายในของความสัมพันธ์ทางสังคม เงื่อนไขการเข้าถึงทุนสังคม และประสบการณ์การใช้ทุนสังคมของครัวเรือนเปราะบาง ซึ่งเป็นมิติที่ยากต่อการอธิบาย

ผ่านการศึกษาที่มุ่งวัดทุนสังคมในเชิงปริมาณเพียงด้านเดียว อันนำไปสู่ความเข้าใจที่ลุ่มลึกยิ่งขึ้นเกี่ยวกับบทบาทของทุนสังคมต่อการลดความเปราะบางของครัวเรือนในบริบทชุมชนชนบทไทย

Figure 1 Proposed Buddhist Social Capital Process Model

สรุปและข้อเสนอแนะ

ความทุกข์ในชีวิตมิได้เกิดจากเหตุปัจจัยเดียว หากเป็นผลสะสมของเงื่อนไข ประสบการณ์ และช่วงเวลาที่ย้อนทับกัน ซึ่งก่อให้เกิดความเปราะบางและความไม่แน่นอนในระดับครัวเรือน ภายใต้บริบทชุมชนพุทธ ทุนสังคมมิใช่เพียงเครือข่ายความสัมพันธ์ หากเป็นกระบวนการเชิงปฏิสัมพันธ์ที่ฝังตัวอยู่ในความเชื่อ คุณค่า และการปฏิบัติของสมาชิกในชุมชน ซึ่งก่อรูปผ่านความไว้วางใจ การเกื้อกูล และการเรียนรู้ร่วมกัน ข้อค้นพบหลักของการวิจัยชี้ให้เห็น 3 ประการ ประการแรก ทุนสังคมทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงระบบในการลดความเปราะบางของครัวเรือน ผ่านการลดต้นทุนและการเพิ่มอำนาจการต่อรอง การเชื่อมโยงสู่ทรัพยากรภายนอก การกระจายความเสี่ยง และการเสริมสร้างการเรียนรู้และความสามารถในการปรับตัว ประการที่ 2 ทุนสังคมมีลักษณะเป็นพลวัตและมีความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึง ส่งผลให้สามารถทำหน้าที่ได้ทั้งในฐานะกลไกการเสริมสร้างศักยภาพและกลไกที่ตอกย้ำความเหลื่อมล้ำในเวลาเดียวกัน ประการที่ 3 ทุนสังคมในบริบทชุมชนพุทธตั้งอยู่บนมิติทางคุณค่า โดยหลักกัลยาณมิตร สังคหวัตถุ เมตตา กรุณา และปัญญา ทำหน้าที่หล่อหลอมความสัมพันธ์ การเกื้อกูล และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาอย่างสมดุลตามแนวทางสายกลาง อย่างไรก็ตาม ศักยภาพของทุนสังคมดังกล่าวยังมีข้อจำกัดด้านความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึง โดยเฉพาะในครัวเรือนที่เผชิญข้อจำกัดด้านเวลา รายได้ สุขภาพ และความเชื่อมั่นในตนเอง ส่งผลให้การกระจายประโยชน์จากเครือข่ายยังไม่ครอบคลุมอย่างทั่วถึง ดังนั้น การพัฒนาทุนสังคมในฐานะเครื่องมือเชิงนโยบายจำเป็นต้องดำเนินควบคู่กับการเสริมสร้างศักยภาพและการคลี่คลายข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง ผ่านกลไกที่ออกแบบให้ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทชีวิตของครัวเรือน เพื่อให้เกิดการเข้าถึงอย่างทั่วถึงและมีความหมาย มิฉะนั้น ทุนสังคมอาจไม่เพียงไร้ประสิทธิผลในการลดความเปราะบางเท่านั้น

หากยังทำหน้าที่เป็นกลไกต่อยอดความเหลื่อมล้ำในกระบวนการโดยไม่ตั้งใจ ในส่วนของข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต 1) ควรขยายการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่มีระดับทุนสังคมและบริบททางศาสนาหรือวัฒนธรรมแตกต่างกัน เพื่อระบุเงื่อนไขที่กำหนดประสิทธิผลของทุนสังคม และ 2) ควรบูรณาการวิธีวิจัยเชิงปริมาณหรือแบบผสมวิธี เพื่อทดสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและเพิ่มศักยภาพในการขยายผลเชิงนโยบาย

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

References

- Bhandari, S. & Alonge, O. (2020). Measuring the resilience of health systems in low- and middle-income countries: a focus on community resilience. *Health Research Policy and System*, 18, 81. <https://doi.org/10.1186/s12961-020-00594-w>.
- Cox, E. (1995). *The 1995 Boyer Lectures: A Truly Civil Society*. Sydney, Australia: Australian Broadcasting Corporation.
- Department for International Development. (1999). *Sustainable livelihoods guidance sheets*. London, United Kingdom: Department for International Development.
- Jansukar, C., Deoisres, W. & Praditsil, C. (2025). The Relationship between Community Capital and Community Strength in the Special Economic Zone Area of Sakaeo Province. *Journal of Liberal Arts Maejo University*, 13(1), 100-112.
- Kaewthip, K., Phrasuthirattanapundit & Srithong, K. (2020). The Model of Poverty Eradication for Sustainable Development Goals of Community in Chiang Rai Province. *Journal of MCU Peace Studies*, 8(1), 336-347.
- Leadwiwatchaiyaporn, S., Supaphol, S., Someran, L. & Homcheun, P. (2024). Economic factor and social capital affecting the quality of life of people in a sub-district municipality in Suphanburi province. *RMUTSB Academic Journal (HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES)*, 9(1), 30-47.
- Lee, J. (2019). Bonding and bridging social capital and their associations with self-evaluated community resilience: A comparative study of East Asia. *Journal of Community & Applied Social psychology*, 30(1), 31-44.
- Narongchai, W. & Chumnanmak, R. (2019). Livelihood capital of urban farmer households in Kranuan District, Khon Kaen Province. *Journal of Liberal Arts Prince of Songkla University*, 11(1), 179-203.
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2025). *Poverty & Inequality Report 2024*. Bangkok, Thailand: Office of the National Economic and Social Development Council.

- Olaleye, B., Efuntade, A., Anifowose, O. & Efuntade, O. (2021). Social Capital and its Influence on Poverty Reduction Among Rural Households in Ogun State, Nigeria. *AIUB Journal of Business and Economics*, 17(1), 1-26.
- Panday, S., Rushton, S., Karki, J., Balen, J. & Barnes, A. (2021). The role of social capital in disaster resilience in remote communities after the 2015 Nepal earthquake. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 55, 102112. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2021.102112>.
- Pharcharuen, W., Techatanminasakul, S., Saengsupho, S. & Naprathansuk, N. (2022). Knowledge Management on Social Capital for Strengthening Local Communities with Participation of Civil Society in Pa Miang Subdistrict Municipality Area Doi Saket District Chiang Mai Province. *Dhammathas Academic Journal*, 22(2), 1-20.
- Phatchaney, K. & Chamaratana, T. (2018). Urbanization Impact toward Capital Assets Accession and Holding of Labor Households in Khon Kaen Peri-Urban. *Suratthani Rajabhat Journal*, 5(2), 101-125.
- Phrapalad Prapoj Supabhato, Phramaha Prakasit Sirimedho & Rungmuang, T. (2020). Social Capital and Community Development Wat Samrong, Nakhon Chai Si District, Nakhon Pathom Province. *Journal of MCU Peace Studies*, 8(3), 828-840.
- Putnam, R. D., Leonardi, R. & Nonetti, R. Y. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, United States of America: Princeton University Press.
- R1. (2024). Buddhist Social Capital. (Panomjan, N., Interviewer).
- R2. (2024). Buddhist Social Capital. (Panomjan, N., Interviewer).
- Santayot, C., Watawanichkul, N., Rattanapian, J., Banjong, A. & Watanyukunakorn, T. (2023). Sustainable Community-Based Tourism Management at Ban Huai Hom, Huai Hom Sub-district, Mae La Noi District, Mae Hong Son Province. *Journal of Humanities and Social Sciences Review (JHSSR)*, 25(2), 170-185.
- Slijper, T., Urquhart, J., Poortvliet, P. M., Soriano, B. & Meuwissen, M. P. M. (2022). Exploring how social capital and learning are related to the resilience of Dutch arable farmers. *Agricultural Systems*, 198, 103385. <https://doi.org/10.1016/j.agry.2022.103385>.
- Solomon, P. (2023). Can cooperatives be a tool for poverty reduction? Social capital perspectives of fisher's cooperatives in India. *Marine Policy*, 147, 105373. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105373>.
- Su, F., Song, N., Ma, N., Sultanaliev, A., Ma, J., Xue, B. & Fahad, S. (2021). An Assessment of Poverty Alleviation Measures and Sustainable Livelihood Capability of Farm Households in Rural China: A Sustainable Livelihood Approach. *Agriculture*, 11(12), 1230. <https://doi.org/10.3390/agriculture11121230>.
- Tagalo, R. D. (2020). How does government discourse make people vulnerable? *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 29(5), 697-710.

- Waarts, Y. R., Janssen, V., Aryeetey, R., Onduru, D., Heriyanto, D., Tin Aprillya, S., N'Guessan, A., Courbois, L., Bakker, D. & Ingram, V. J. (2021). Multiple pathways towards achieving a living income for different types of smallholder tree-crop commodity farmers. *Food Security*, 13, 1467-1496. <https://doi.org/10.1007/s12571-021-01220-5>.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27, 151-208. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1006884930135>.
- Yinus, S., Zainal, S., Jalil, F. & Sari, C. M. A. (2020). CORRELATION OF SOCIAL CAPITAL AND POVERTY FARMERS IN ACEH. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 8(1), 20-26.
- Zhang, Y. & Zhao, W. (2024). Social capital's role in mitigating economic vulnerability: Understanding the impact of income disparities on farmers' livelihoods. *World Development*, 177, 106515. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106515>.